

így, hiszen a kötetben érzékelhetővé váló nyelvi világ csakis barokk világgént kezelhető immanens, értelemfeltétlenségként [„Egyszerűen nem lehet elég mélyre vagy kívülre / kerülni.” [49.]; „Nem hiszek a külvilágban” [73.]]. Ez azt is jelenti, hogy a barokk mindenekelelt azért nevezhető „totális struktúrának” (Urbán, *i. m.*), mert az olvasás ellentmondást nem tűrő gépezetének termékeként jön létre [„a BAROKKBAN / nincsen felelősség, csak egyenruha, / Zolík és osztatlan hatalom” [71.]]. Az ALAPNYELV ezzel egyidejűleg ugyanakkor éppen ennek a struktúrának a permanens átrendeződését viszi színre, az önfelépítés és -felbomlasztás szakadatlan folyamatait exponálva.

A *Barokk...* értelmezhetősége a kötet e két, különböző típusú nyelvi működés módja, a beszéd stabilizálása és a jelentéses beszéd összeomlása közötti, feszültségektől terhes térbe íródik. A költészet ekként önmaga ellentendenciájává válik, irodalmon túli irodalomná, amely csak akkor lehet képes szólni politikáról, társadalomról, történelemről, személyességről és, természetesen, az irodalomról, ha ezt az aktust kiszolgáltatja azoknak az erőknek, amelyek bármikor felbomlaszthatják és újrakonfigurálhatják a kommunikáció alapszerkezetét [„De ha hozzád beszélek, / az nem IRODALOM, ezért SZENTESÍTHETI kézfogásunk / az ALAPNYELVVEL kötött szerződést.” [45.]; „Ő sejtette egyedül a Zolík féltve őrzött titkát, miszerint idén ősszel egyszer és mindenkorra véget ér a magyar IRODALOM.” [48.]]. Nemes Z. Mária új könyvében a mondás lehetséges formáinak kiaknázása [posztmodern], valamint az alanyiség pozíciójának – az előbbi ellenpontjaként jelentkező, és ekként valójában ugyanabba a paradigmába tagozódó – felértékelődése [ezt illeti a recepció az „új komolyság” gyűjtőnévvel] helyett a mondhatóság strukturális rendje és e rend permanens [ön]kisiklatása, [ön]felbomlasztása kerül a középpontba [„A FORRADALOM / megeszi önmagát, de ez csupán a *perpetuum mobile* / BAROKK formája” [78.]]. A *Barokk Femina* képtelen képei, nyelvi komplexitása, intellektuális izgalma és sodró üteme miatt jó eséllyel indul azért, hogy megjelenése a 2010-es évek egyik legfontosabb irodalomtörténeti eseményévé váljon. [Jelenkor]

BALOGH GERGŐ

Költészet és közösség

MARKÓ BÉLA: *A KÖLTÉSZET RENDELTETÉSSZERŰ HASZNÁLATÁRÓL. ESSZÉK*

Markó Bélát, a költőt és sikeres politikust sokan ismerik, számosan olvassák. Az esszéíró, magyar irodalommal foglalkozó Markónak mindeddig kisebb közönsége volt, de most, amikor a csíkszeredai Bookart kiadta válogatott esszéit, el kell terjednie annak a korábban csak néhány jószemű kritikus által hangoztatott véleménynek, hogy Markó Bélát nem csak kiváló formaérzékű költőként, de magvas, gondolatébresztő esszé írójaként is számon kell tartanunk. Sajnos az esszékötet címe sokakat elriaszt majd attól, hogy kézbe vegyék a könyvet. *A költészet rendeltetészerű használatáról*, amely a kötet egyik esszéjének is a címe, jóllehet Markó ironikusan használja, rossz asszociációkat kelt. Ki lehet gúnyolni a bürokratikus bikkfanyelvet, de ezt a szerző ne főcímben tegye, amikor akár olyan címet lehetett volna adni a könyvnek, mint például

az egyik fejezet alcíme: „A csend grammatikája”. Minden könyv rendeltetése az lenne, hogy eljusson az olvasóhoz, s ebben az esetben a cím – akadály. Ha tehát Markó Béla valamikor újra kiadná esszéit, megfontolandó lenne egy szerencsésebb címválasztás.

Ugyanakkor a kötet közel harminc esszéjének szinte mindegyike izgalmas olvasmány még a magyar irodalom történetében jártas olvasónak is, még akkor is, ha nem mindig ért egyet Markó megállapításaival. Esszéíró technikája ugyanis fölöttébb célszerű, ezért hatásos – egy-egy költő vagy vers fő jellemző vonásaira koncentrál, rájuk irányítja a figyelmet, s ez a módszer az esetek többségében valóban újabb felismerésekkel gazdagít. Markó nyelve mentes a szakkifejezések elterjedt, gyakran bosszantó használatától, ezért könnyen, jól olvasható. Az esszék skálája igen széles: Balassi Bálinttól a mai kortárs költőig, lényegében napjainkig tart, bár a kortársak szinte mind erdélyiek. Viszont Markó azokról a költőkről, akiket szemügyre vesz, általában tud újat, érdekeset mondani.

Nem tudom, mennyire lenne Balassi Bálint *Egy katonaeéneke* „reklámvers”, ám kétségtelenül lehetséges ennek a versnek egy ilyesféle olvasata. Persze Markó úgy véli, ez a vers nem a valóságról, hanem annak egy jócskán megszépített változatáról szól. Ami a kezdetet illeti: „Vitézek, mi lehet ez széles föld felett / szebb dolog az végkelnél?” Ez a felütés szerintem a természetben és a nem-idegen-zsoldosként szolgáló katonaeéletben fellelhető *szabadságot* dicséri. Ennek a szabadságnak az öröme fűti az első versszakokat, de már a vers második felében Balassi korántsem „reklámozza” a végbelieket, hanem a [törökkel vívott] harc kockázatairól is beszél: „Viadalhelyeken véresen, sebesen / halva sokan feküsznek, / Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója / vitézül holt testeknek.” Ennél a tizenhatodik század embere alig tudott rosszabbat elképzelni: még végtisztesség sem jutott ezeknek a szegény katonáknak? Ami pedig Balassi szerelmi, vagy mondjuk inkább, erotikus költészetét illeti, én az udvarló, szép Júlia-verset nem annyira a levelezésbe rejtett megjegyzésekkel, inkább Balassi bécsi kalandjával szembesíteném, a „Zsuzsánna, szép leány” nevű prostituálttal vagy a lengyel citeráslánnyal – micsoda végletek ugyanazon a költészetben belül!

Tanulságos, amit Markó Csokonai Vitéz Mihályról ír: hogyan írja át a költő egyes verseit a politikai helyzet változása miatt. Egyet lehet érteni véleményével a *Marosvásárhelyi gondolatokról*, azzal, hogy „A költemény központi témája [...] a művelt Nyugat és a barbár Kelet ütközése”, ahol a szerző magát a „világ polgáraként” határozza meg. Egyébként ha Csokonai nem is volt tagja egy szabadkőműves páholynek [Mozart és a Martinovics-összeesküvés legtöbb tagja az volt], figyelemre méltó, amit ebben az esszében Markó nem mond, de tény, hogy a debreceni kollégium volt növendéke Schikanedert fordít, a *Varázsfuvola* versbetétjeit Papagénótól a [szabadkőműves] Nagymester Sarastróig. Ez az öt nyelven értő költő minden magyar hazafisága mellett nyugatibb, kozmopolitább volt a programszerűen Nyugat-utánzó Kazinczynál!

Kicsit hosszabb és filológiaiag érdekesebb a *Reformszonett* című esszé, amelyik egyrészt hangsúlyozza Kazinczy Ferenc szerepét a magyar irodalom „csinításában”, másrészt rámutat arra, milyen nehéz volt ezt a versformát igazán meghonosítani Hunniában. A tizenkilencedik századi magyar költőket, mondja Markó, nem érdekelte igazán a szonett, ami szerinte „az irányított szenvedély verse”. Ady se nagyon használta, csak Babits, Tóth Árpád meg Juhász Gyula kísérleteztek vele. Kicsit Petri György is, de erről Markó nem beszél. [Viszont azt is tudjuk, az elmúlt két-három évtizedben maga Markó Béla szeretett nagyon bele a szonettbe].

Markó mindenről tud olyat mondani, amit lehet, hogy tudtunk, de elfelejtettünk. Egy 2017-es, tehát „évfordulós” tanulmányában felrója Arany Jánosnak, hogy – amint az a Reviczkyvel folytatott vitájából kiderül – a már életében koszorús költő „nem vállalta az újabb nemzedék mentorának szerepét”. Hogy ez miért volt így, arról Markónak csak sejtései vannak – az akkor 60 éves Arany, akit Gyulayék már a nemzet egyetlen nagy élő költőjeként ünnepelnek, már túl fáradt ehhez a feladathoz. Különben éppen ebben az évben írja a nagyvárosi élettel szemben legellenségesebb balladáját, a *Híd-avatást*, ahol az új kőhíd átadásáról az öngyilkosok apokaliptikus tánca jut eszébe. Más szóval Arany még halála évében, 1882-ben is Pest-Budán élt, nem Budapesten. Mint az kiderül egy későbbi esszéből, Markó mindezek ellenére igen nagyra tartja azt az Aranyt, akinek költői skálája *Az elveszett alkotmánytól a Toldin át az Őszikéig* terjed. Lenyűgözi Arany János sokoldalúsága, költői palettájának tematikus és nyelvi sokszínűsége.

Ady Endréről két tanulmány is van a kötetben, az első egy szimbolikus vers elemzése – ebben Markó erőteljesen cáfolja az „östehetség-Ady” képét, majd azt állítja, amikor Ady írt, úgy, „olyan pontosan működött az arányérzéke, mint egy svájci óra”. Lehet, hogy ezzel kicsit elveti a súlyt, mert bár Ady az *Új versekkel* kezdődően valóban kialakította a saját, rendkívül egyedi stílusát, nem egyszer modorossá válik ezen a stíluson belül. Ugyanakkor két motívumot érdemes kiemelni ebből a remek verselemzésből: Ady számos „utazási” versét és az alighanem tudat alatti összefüggést a *Kocsi-út az éjszakában* Petőfi *A négyökrös szekér* című versével. Markó egyébként ma megint aktuálisnak véli Adynak „történelemben ágyazott” verseit, és ebben teljesen igaza van; kár, hogy nem olvashatunk tőle elemzést az első világháborúba való belépés önfeladt mámorát rémülten szemlélő Adyról és arról a nagyon-nagy versről, amelyet a háború végén írt, s amelyben a győzteseket üdvözli ezekkel a kemény, pontos, őszinte szavakkal: „Baljóslatú, bús nép a magyar, / Forradalomban élt s ránk hozták / Gyógyítónak a Háborút, a Rémet, / Sírjukban is megátkozott gazok”. Ezt a verset külön ajánlanám minden gróf Tisza Istvánnal és az első világháborús magyar célokkal foglalkozó magyar történelemtanár figyelmébe.

Egy Kosztolányi-verselemzés és egy Babits-pályakép meggyőz arról, hogy Markó Béla módszere mindig a legfontosabb problémákra irányul. Sikerül kibontania a babitsi „létköltészet” sajátos dialektikáját, bár mellőzi az „elefántcsonttorony” távolságtartó költőjének időnkénti szenvedélyes elköteleződését olyan ügyek mellett, mint a béke az első világháborúban vagy az Európa dehumanizálására törekedő, Wotan-imádó náccikkal szembeni állásfoglalás. Igaz, Markónak ez az esszéje még 1983-ban íródott, amikor Babits Mihály éppen csak elkötelezett versei miatt volt „tankönyvképes” Magyarországon.

József Attiláról szólva Markó kiemeli a költő szinte rögeszmés, hihetetlen „szeretet-vágyát”, egyúttal rámutat annak ma időszerűtlen „vallomásos kitarulkozásaira”. Úgy gondolom, ezt a vonalat bizonyos értelemben Petri György folytatta, aki alulstilizált, önironikus és gyakran trágár szövegeivel eljutott a szubjektivitás végső határáig. Markó József Attilát inkább Szilágyi Domokossal rokonítja [az erdélyi költő szabadságszomja miatt], ami pedig a szocialista költő szerepvállalását illeti, érdemes átlapozni a kötet második felére, ahol a *Közélet, költészet* című hosszú és okosan érvelő tanulmányban többekről szó esik, így Dsida Jenőnek egyetlen politikai okokból kiemelt verséről, a *Psalmus Hungaricus*ról is.

Dsidát, mint sokan – köztük e cikk írója –, Markó Béla is nagyon szereti, de az 1936 utáni költőt, úgy gondolom, félreérti. Egyrészt megállapítja, hogy Dsida „lételeme a forma”, s hogy költészetének állandó jellemzője „a szépségimádat és a keresztényi teljesség-igény”, s azt is látja, hogy a *Nagycsütörtök* költője szüntelen próbál

egyensúlyozni az Európa-eszmény és a kisebbségi sors vállalása között, mégis úgy gondolja, hogy a *Psalmus Hungaricussal* Dsida válaszütra érkezett, és „elindult egy másik életmű felé”. Láng Gusztávval egyetértve én azt mondanám, hogy a *Psalmus* kétségbeesett kitörési kísérlet a transzilvanizmusból, mivel a prófétaszerep nemcsak Dsida korábbi kozmopolitizmusával, de kereszténységkonceptiójával is szemben áll, visszatérés az Újtestamentum szeretet-tanításától egy merőben ótestamentumi, törzsi hitvalláshoz. Mivel Dsida ezt a versét egy koncert után, Dr. Koudela Géza *Babylon vizei mellett* című kompozíciójának hatására, bizonyos formakényszerben írta, feltehetően a kérdést, hol van, létezik-e egyáltalán a versben refrénként ismétlődő magyar „Jeruzsálem”? És mennyire lehet teljes irányváltásnak nevezni ezt a verset, amelyet a sokkal „dsidásabb” nosztalgias *Tükör előtt* és a *Csokonai sírjánál* követ – Dsida mindkettőben hitet tesz magyarsága mellett, de korántsem azon a szenvedélyes és mai olvasatban riasztóan ellenséges módon, mint a sokat idézett és Dsida addigi életművét megtagadni próbáló *Psalmus* néhány sora?

Két Weöres-elemzéssel zárul az esszékötet második, huszadik századi része. Weöres Sándort Markó Béla főleg nyelvi gazdagsága és formai bravúrai miatt kedveli, bár egy bekezdésben rámutat a *Valse triste* költőjének filozófiai elmélyültségére is. Weörest valóban nem lehet és nem szabad leminősíteni a *Rongyszőnyeg* vagy a *Bóbita* játékos, mulatságos poétájává, jóllehet még gyerekversei is gyakran kétértelmű nyelvi játékok. Weöres Sándor számos költeménnyel gazdagította a magyar földön hiánycikknek számító gondolati költészetet. Szatirikus (politikai üzenetet is közvetítő) verseiről, groteszkjeiről már nem is beszélek, hiszen Weöres ódzkodott attól, hogy líráját akár a *Le Journal*, akár a *Scherzo* kontextusában elemezzük. Viszont hadd idézzem egyik kedves Weöres-versemet, az *Ars poeticát*: „Fogd el a lélek árnján fénylő forró igéket, / táplálnak, melengetnek valahány világévet / s a te múltó dalodba csak vendégségbe járnak”. Az érett Weöres a szuverén alkotó és a démonával szembeni költői alázat különös keveréke, hosszú távon, meglehetően, egyik legmaradandóbb költője a huszadik század második felének.

Könyvének erdélyi fejezetét Markó Béla négy ismert és három kevésbé ismert nemzedéktárs költőnek szenteli. Székely János, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos mindenképpen külön esszét érdemel. Igaz, Kányádiról kettő is van, közülük az egyik a *Halottak napja Bécsben* című nagyvers elemzése, amelyről tudjuk, hogy megírása idején csak cenzúrázva jelenhetett meg [erről Markó nem beszél]. E sorok írója a fenti négy költő közül hármat személyesen ismerte, velük barátkozott, így azzal fogott hozzá az esszé olvasásához, hogy Markó aligha tud neki rólok újat mondani. Tévedett, mert a 2012-ben írt Székely János-esszének köszönhetően rátalált egy „nagy magyarság-versre”, amely ugyan Székely személyes háború végi élményéből született, de sajnós, általánosítható: ez *A vesztesek*. Ami Kányádi Sándort illeti, Markó esszé-nekrológja személyes emlékeket elevenít fel, amikhez még én is hozzátehetnék párat [ettem Sándor híres szalonás rántottájából!], de megerősíteném azt, amit Markó ugyan *expressis verbis* nem mond ki, de sejtet: Kányádiból a szocializmus romániai változatában való csalódás és a szenvedélyes anyanyelvi hűség együtt teremtett nagy költőt. Tanulságos ez az életút, mert míg Székely és Lászlóffy Aladár lényegileg, sokoldalúbban ugyanazt folytatja, amit elkezdett (bár Székely átvált a sokkal hatásosabb drámára), Kányádi a kötetről kötetre változó, lépésről lépésre erősödő költő prototípusa.

Három kis írás foglalkozik három nemzedéktárral: Adonyi Nagy Máriaival, Sütő Istvánnal és Boér Gézával. Ezeket ismeretterjesztő szövegeknek is tekinthetjük, annak

fogják használni majd az irodalomtörténészek. Mindhárom költő pályája valahol elakadt, egyikük sem valósíthatta meg lehetőségeit. Ezért, gondolom, csak részben lehet a korabeli Románia kisebbségi elnyomását és sanyarú körülményeit okolni, végül is van olyan nemzedéktárs – a képzeletdús, sokoldalú Szávai Géza – aki Magyarországra költözése után jelentős prózáiróvá fejlődött.

A *költészet rendeltetésszerű használatáról* befejező része hat kisebb-nagyobb esszét tartalmaz, ezek közül valószínűleg a *Közélet, költészet* a legfontosabb. Ebben a 2017-ben tartott előadásban Markó Béla színt vall: „inkább Európa felé nézek ma, előre, nem vissza egy kilátástalan nemzeti romantikába”. Sajnálja, hogy a régi magyar költészet „színorgiájából” fekete-fehér film lett mára, vagyis hogy egy Csokonai vagy Arany hihetetlen nyitottsága helyett sok költő lecövekeli magát akár a „népi-nemzeti”, akár az „urbánus” költészet táborában. Kivételek persze akadnak, ilyen a Markó által kedvelt Kovács András Ferenc, akinek sokszínűségét mindkét oldalon méltányolják. De Markó szívéből beszél, amikor felteszi a kérdést: lemondhat-e a mai költő arról, hogy „miközben a maradandót célozza, hatni próbáljon arra is, ami nap mint nap múlik körülötte”. Más szóval sokkal közelebb áll hozzá az illyési modell, mint akár az erősen túlértékelt Wass Albert, akár a slam poetry. De abban is egyetértünk, hogy minden verset korának kontextusában lehet csak értelmesen elemezni, tehát a „szövegközpontúság” nem jelenhet elvontakoztatást attól, ahogy a verset a maga korában, vagy egy nemzedékkel később olvasták. Lehet, hogy az átlag versolvasó csak önmagában nézi a verset, belebódul annak zenéjébe vagy ritmusába, de a művelt olvasónak úgy kellene olvasnia, ahogy Markónak: egyszerre térben és időben. Ha nem ezt tesszük, a következő nemzedék sem Arany Jánost, sem Ady Endrét nem fogja érteni, és még Weöres Sándort is csak *Bóbita*-szinten lesz képes értelmezni. [*Bookart*]

GÖMÖRI GYÖRGY

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.